

LITTERATUR

Else K. Holt och Kirsten Nielsen (red.): *Dansk Kommentar til Davids Salmer. Bind I-III. 256+267+302 sid. Forlaget Anis, Köpenhamn 2002.*

Att Psaltaren är den mest lästa och använda av bibelns alla böcker är i sig ett vittnesbörd om dessa texters tidlösa karaktär. På flera av den nutida psalmforskningens fronter kan vi iakttaga en nedtoning av den exegetiska uppgiftens historiska dimension till förmån för den litterära och estetiska. Psalmernas litterära kvaliteter, liksom deras teologiska och existentiella har blivit viktiga. Denna förnämliga psalmkommentar är i denna mening både tidlös och i tiden. Tio exegeter, de flesta med anknytning *Afdeling for Gammel Testamente ved Det Teologiske Fakultet i Aarhus*, hjälper sina läsare med historisk och aktuell psalmtolkning. Det första bandet introducerar psalmforskningen, från historia till nutid, och de två följande banden kommenterar de enskilda psalmerna. Här är utgångspunkten den historisk-kritiska exegesen. Men därmed är kommentaren inte avslutad, utan vi leds snabbt över i den andra delen: en *fortolkning* som vill inspirera till fortsatt studium av texten, det som läsaren redan är involverad i.

I det introducerande bandet skissas först psalmforskningens historia utifrån nyckelbegreppen kategorisering (kap. 1), litterärt sammanhang (kap. 2–3) och teologi (kap. 4). Därefter står tre kapitel om psalmernas verkningshistoria från det andra templet tid via Qumran och NT till Psaltarens användning i kanon (kap. 5–7). Band 1 fullbordas med bruket av psalmerna i danskt kyrkoliv, dvs. bibelöversättningar, gudstjänst och psalmböcker (kap. 8–10). Personligen finner jag kap. 1 och kap. 4 mest intressanta.

Det första kapitlet, som påminner om den äldre och yngre psalmforskningens beroende av programmet från Gunkel och Mowinckel, presenterar en grundsyn hos Århusforskarna: psalmernas närvaroteologi, eller tempelteologi, sammanfaller med den som finns i Prästskriften i Pentateuken. Psalmteologin uppfattas som en utveckling av den prästerliga tempelteologi som annars är känd enbart från moseböckernas lagsamlingar. Denna tes inspirerar till omprövning och vidare studier. Än så länge är jag skeptisk. Visserligen finns här en för dessa traditionskomplex gemensam och självklar utgångspunkt i templet som JHWHs boning, men det är alltför enkelt att peka på skillnaderna när det gäller andra fundamentala ting, t.ex. psalmernas intresse för människan, inte prästen, deras ointresse för offer, renhet och orenhet, synd, försoning osv. I nuläget har jag lättare att finna stöd för att den äldsta psalmteologin har sina rötter i det första templet (under kungatiden, omkr. 900–

600 f. Kr.) och att Prästskriftens traditioner i huvudsak härrör från det andra templet (med början under 500-talets senare hälft).

Tesen om sammanhanget mellan psalmteologin och P-teologin lever vidare och utvecklas i kapitlet om psalmernas teolog (kap. 4). Här hävdas att mycket i de senaste årens forskning pekar i riktning mot detta sammanhang. Sant är att Århusforskarna går i bräschen för denna tolkning. Lite till mans kan vi väl ange forskningsläget i olika frågor så att vi själva hamnar vid fronten och andra just bakom oss. Det må vara förlåtet. Också av den Gud som i de flesta psalmer förefaller påfallande ointresserad av förlåtelse och försoning! — Liksom av allt annat som hör till hela den komplicerade apparat för gudstjänst som krävs för att individen ska våga vända sig till den Närvarande, om vi ska tro den prästerliga teologin i moseböckerna. I detta viktiga fjärde kapitel behandlas dessutom frågan vem jaget är som vänder sig till Gud, men också själva gudsfrågan. Här blomstrar en annan vital *fresh approach* i Århusexegeternas psalmläsning som tveklöst är fruktbar, nämligen betydelsepotentialen hos de språkliga bilderna av Gud. Dessa bilder grupperas utifrån Gud som förändrande makt och Gud som bevarande, beskyddande makt. Den första aspekten är tydligast i bilderna av JHWH som den befriande Konungen, och den andra i metaforerna för JHWH som tillflykten. En kort exkurs om bildspråkets teologiska betydelse, med beaktande av bildförbudet i dekalogen, markerar detta kapitelns höjdpunkt. De följande presentationen av psalmteologin utifrån de mera traditionella «teologiska motiven» (!), Sions-teologi och folkkamp, skapelse och dess uppehållande, personlig fromhet, historiska psalmer och vishetsteologi, kan upplevas som inte lika genomarbetad och träffsäker i en översiktlig presentation av psalmteologin. Det tredje kapitlet som ger en introduktion till psalmerna som poesi träffar något väsentligt för det öppna språket och de hermeneutiska implikationerna. Psalmernas poetiska språk vill dra åhöraren in i den tolkning av världen som diktarens erfarenheter har gett anledning till. Olika poetiska uttrycksformer används för att markera att det som skildras inte kan formuleras entydigt. Språket (för)blir provisoriskt när vi vill uttala oss om tillvarons centrala delar såsom relationerna mellan människor och mellan Gud och människa.

Kommentarerna till de enskilda psalmerna upptar seriens två andra delar, band 2 och 3. Det är lätt att se hur de olika författarna odlar sina speciella intressen inom ramen för det som är gemensamt, fr.a. betydelsen av psalmens litterära kontext (introduceras i kap. 1, band 1). Delsamlingen blir viktig, lika viktig som

genren. Men inte *hvergang*. Och det är inte alltid konsekvent genomfört: vissa psalmgrupper får speciella inledningar, t. ex. Asafpsalmerna, men inte Davidssamlingarna. Å andra sidan kompenseras detta av att klagopsalmen introduceras två gånger bland de 25 *case studies* som distribuerats bland kommentarerna. Dessa anges som motiverade av *særlige temaer* men är likväl som regel baserade på formkritiska kategoriseringar av klassisk typ. Kommentardelarna följer en gemensam och välfungerade uppläggning i fem delar: litteratur, textkritik, karakteristik, struktur och tolkning. I fokus finns den färdiga psalmen, man bortser helt från tydliga tecken på växt (Ps. 24) eller omnämner blott denna möjlighet (Ps. 38). Uppmärksamheten på det litterära sammanhanget varierar i praktiken bland författarna. Ps. 102 är en individuell klagopsalm som utifrån sin kontext läses som en bön om lösning på kungens mänskliga problem. Ps. 40, å andra sidan, tolkas helt traditionellt utifrån ett formkritiskt perspektiv. När ett sådant perspektiv förekommer kan det vara påfrestande traditionellt. Så laboreas det med undergrupper till klagopsalmen i form av sjukdomspsalm (Ps. 6) och psalm för en oskyldigt anklagad (Ps. 7). Det förefaller lite gammaldags att så transsubstantiera metaforer, och är något kontraproduktivt utifrån Århusforskarnas program och profil. Utifrån detsamma får traditionshistoriska frågor ett begränsat utrymme. Men metaforkritiken kan leda dit och då kan penseldragen bli lite väl grova (Ps. 87). Ett traditionellt kommentarproblem som accentueras av den litterära approachen är sorteringen av parallellställen som anförts till läsarens fromma. Till Guds pilar och hand som negativt drabbat den bedjande i Ps. 38 erinras om Gud som bågskytt i GT:s teofanier och om hur Guds hand kan vara inblandad i profetisk extas och filistéernas böldpest. Varför är det bra att bli påmind om detta?

Bra är det mesta i denna nya skandinaviska psalmkommentars ambition och genomförande. Med tanke på målgruppen är den en fullträff. Inte enbart för det enastående vackra omslagets skull pryder den sin plats bland användbara handböcker hos alla oss som ständigt fascineras av alla bibelbäckers bibelbok.

Fredrik Lindström

Birgit Stolt: *Martin Luthers Rhetorik des Herzens*. 200 sid. Mohr Siebeck, Tübingen 2000.

På första sidan i Martin Walsers omdiskuterade roman *Tod eines Kritikers* hävdar huvudpersonen att den personliga tonen i det tyska språket kom inte först med Goethe, utan redan genom Seuse, Eckhart och Böhme. Dessa mystiker sägs ha varit lyckliga och lyckliga inte med flickor, män och kvinnor, utan med

Gud. Birgit Stolts bok om hjärtats retorik hos Martin Luther gör det tydligt att också Luther kunde placeras in i raden, eller snarare bildat en egen kategori, eftersom han var lycklig och olycklig såväl med människor som med Gud, där det andliga och det jordiska livets erfarenheter ständigt berörde och grep in i varandra. Det tillhör den lilla bokens stora förtjänster att Luthers kombination av Guds-ords-mystik och praktiskt kallelsemedvetande blir så tydlig, att inte säga självklar, att den just därför varit så svår att förstå, kanske ibland mera för de teologiska forskarna än för de praktiskt fromma människorna.

Birgit Stolt gör upp med flera tidigare vanliga vanföreställningar, inte minst den att retorik skulle utesluta eller motverka inspiration och spontanitet. Hon utgår från språkvetenskapliga iakttagelser: kap. I behandlar Lutherbilden i språkvetenskapens förändringar. Förf. återvänder här till sin övertygande hypotes om blandspråket i Luthers *Tischreden*. Tidigare har man hävdatt att Luther i dessa bordssamtal talade ren tyska. Latinet skulle ha fungerat som ett slags stenografi för nedtecknarna, och sedan av tidsskäl följt med i utgåvan. Istället har Luther i bordssamtalen använt ett blandspråk, där latinet varit självklart inom det teologiska språkområdet. Det betyder också att hans latinska och tyska språkanvändning står i intensivt beroende av varandra, och att hans nyskapande insatser för det tyska språket inte kan isoleras från hans användning av latinet.

Kap. II tar upp problemet språk, tro och retorik. Att retoriken och dess regler inte utesluter, utan bätrons förkunnelse och budskap klargör förf. redan i en underrubrik som «Bibelrhetorik. Gott, der Heilige Geist und Paulus als Rhetoren». Den gamla, ännu bland en del teologer förekommande nedvärderingen av retoriken som «bara» retorik (och därmed något oandligt, oteologiskt eller ytligt) avvisas. Här anknyter Birgit Stolt till forskare som H. O. Burger, som ser en identitet mellan «affective mysticism» och «affective rhetoricism». Samtidigt betonar hon skillnaden mellan retorikens *persuasio* (övertygande/övertalande) och trons väckande genom predikan. Den humanistiska retoriken talade nämligen inte om den Helige Andes medverkan. Likväl betonas i båda dessa sammanhang en av egen erfarenhet präglad «Gefühlsbeteiligung». I ett kort avsnitt belyser förf. «Und fühl's im Herzen» som förståelseprocess, som alltså inte alls utesluter retoriken eller gör den obehövlig. Man skulle här kunna jämföra med den falska motsättning mellan barockens affekt- och harmonilära å ena sidan, och musikalisk inspiration å andra sidan, som så länge gjorde forskare blinda för formens inspirationsbärande funktion i t. ex. J. S. Bachs musik.

I kap. III, som behandlar predikan, konstateras bland annat att skillnaden mellan Luther och Melan-